Cenová liberalizace v Československu v roce 1991

V osmdesátých letech dvacátého století Češi chodili do samoobsluhy s nákupními košíky. O čtyřicet let později jezdí v obchodních centrech s nákupními vozíky.

Zdroj: https://stocksnap.io

Jindřich Soukup

2021

©Jindřich Soukup, 2021

Vydalo nakladatelství a vydavatelství E-knihy

V roce 2021, vydání první

ISBN 978-80-905326-6-3 (online; pdf)

Jedna z rozhodujících změn, ke kterým došlo při přechodu centrálně řízené ekonomiky na tržní hospodářství, byla liberalizace cen a zahraničního obchodu, ke které došlo v roce 1991. Toto opatření bylo doprovázeno devalvací československé koruny. Přečtete si výňatky z vystoupení Václava Klause z roku 2016, kde tyto změny hodnotí. Můžete též shlédnout celé vystoupení ve formě videozáznamu na adrese https://www.youtube.com/watch?v=gocPZ62cxWI.

Od liberalizace cen a zahraničního obchodu uplynulo již 25 let*
Václav Klaus

Dne 1. ledna 1991, tedy pouhý jeden rok po pádu komunismu … byl v naší zemi uskutečněn jeden z rozhodujících transformačních manévrů – liberalizace cen a zahraničního obchodu… Teprve jimi mohl trh začít fungovat. Velmi rychle byla díky nim vytvořena na trhu rovnováha, stav v předcházející komunistické éře zcela nepředstavitelný. Ceny začaly odrážet a současně spoluvytvářet ekonomickou realitu…

Odhady míry liberalizace cen – následně dopočítávané a složitě metodologicky koncipované – ukazují, že se dotkla minimálně zhruba 85 % našeho tehdejšího HDP. … Další dílčí deregulace byly prováděny ještě v průběhu roku 1991, takže koncem roku byly liberalizovány ceny snad až 95 % HDP…

Přesto si troufám tvrdit, že šlo – v její dominanci a v jejím psychologickém efektu – o systémovou cenovou liberalizaci. I když některé ceny zůstaly neliberalizovány, nebyla to – z hlediska cíle a záměru tohoto našeho reformního kroku – liberalizace parciální. Nám šlo o systémovou změnu (ne o okamžité naprosté uvolnění všech cen) a byli jsme přesvědčeni, že ona potřebná systémová změna rozsahem naší liberalizace cen uskutečněna byla.

Věděli jsme, že by bylo tragickou chybou liberalizovat ceny v ekonomice s vysokým podílem zahraničního obchodu (a v ekonomice malé velikosti) bez paralelní liberalizace zahraničního obchodu. Nepružná, ještě neprivatizovaná ekonomika by na nabídkové straně nemohla dostatečně rychle reagovat, a to by tlačilo ceny stále výše. Spojitost liberalizace cen a zahraničního obchodu jsme považovali za naprostou nezbytnost…

Tento náš liberalizační krok se mimo veškerou pochybnost zdařil, „zavedl trh“ se vším všudy, a vedl k výraznému zlepšení situace na trhu, zejména spotřebitelském.

Několik dní před liberalizací cen a zahraničního obchodu jsme provedli další devalvaci československé koruny, při níž jsme oficiální kurs výrazně přiblížili ke kursu koruny na černém trhu… otázkou bylo, zda zavést kurs fixní nebo flexibilní. Ideologicky jsme byli zcela jednoznačně pro systém flexibilních kursů, v transformačním okamžiku jsme však pragmaticky zvolili kurs fixní, od kterého jsme očekávali, že se stane pevnou kotvou ve chvílích rychlých pohybů relativních cen, v období, kdy bylo všechno nestálé a rychle se měnilo. Ekonomika tímto pevným kursem na několik let ukotvena byla…

Zdroj: výňatky z příspěvku prezidenta Václava Klause „Od liberalizace cen a zahraničního obchodu uplynulo již 25 let“ na semináři Institutu Václava Klause: 25 let od liberalizace cen a zahraničního obchodu, který se uskutečnil v Praze 11. ledna 2016.

*) Václav Klaus působil 27. června 1990 až 2. července 1992 v československé vládě M. Čalfy jako ministr financí a v letech 1992 až 1998 jako předseda české vlády.

Naším úkolem bude použít nástroje indiferenční analýzy a jejich pomocí ilustrovat efekty cenové liberalizace, které jsou popsány ve výňatcích výše uvedeného vystoupení Václava Klause.

Nejdříve popíšeme výchozí situaci v roce 1990. V tabulce 1 vidíme, že v roce 1990 činily čistá roční peněžní vydání na osobu v korunách částku 24.527 korun. Podíl potravin na těchto výdajích představoval částku 8.098 korun čili 33,0 %. Ostatní vydání ve výši 16.429 korun sloužila na nákupy průmyslového zboží a na úhradu služeb.

Tabulka 1 Peněžní vydání průměrné domácnosti a indexy spotřebitelských cen (životních nákladů)

rok	Čistá roční peněžní vydání na osobu	CPI	Potraviny		Jiné	
	Kčs	(1989 = 100)	Kč	%	Kč	%
1990	24.527	190,7	8.098	33,0	16.429	77,0
1991 nominálně	28.082	171,8	9.882	35,2	18.200	64,8
1991 reálně						

Zdroj: ČSÚ (2003), ČSÚ (2021a) a vlastní výpočty

Poznámka: Potraviny = Potraviny, nápoje a veřejné stravování. Jiné = průmyslové zboží, služby, platby a jiné výdaje.

Úkoly – první část

1. ***Rozpočtové omezení pro rok 1990, průsečíky rozpočtového omezení s osami grafu.*** Nakreslete obrázek, kde na horizontální ose budou uvedeny výdaje na potraviny a na vertikální ose budou vyznačeny ostatní výdaje (tj. výdaje na průmyslové zboží a platby za služby). Nakreslete do obrázku rozpočtové omezení BL. Jak lze interpretovat průsečík rozpočtového omezení s horizontální osou? Jaké hodnoty dosahuje rozpočtové hodnocení v tomto bodě? Jak lze interpretovat průsečík rozpočtového omezení s vertikální osou? Jaké hodnoty dosahuje rozpočtové hodnocení v tomto bodě?
2. ***Rovnice rozpočtového omezení. Sklon (směrnice) přímky rozpočtového omezení.*** Jaký sklon (resp. směrnici) má uvažované rozpočtové omezení? Předpokládáme, že čistá roční peněžní vydání na osobu v korunách v částce 24.527 korun se rovnají příjmu jedince. Napište rovnici rozpočtového omezení.
3. ***Indiferenční křivky pro rok 1990.*** Předpokládáme, že pro průměrného občana Československa z let 1990 až 1991 platily standardní axiomy ordinalistické verze teorie maximalizace užitku spotřebitele, a lze je tedy ilustrovat obvyklým průběhem indiferenčních křivek. Naznačte průběh těchto indiferenčních křivek do obrázku.
4. ***Spotřební optimum průměrného občana Československa v roce 1990.*** Předpokládáme, že pro průměrného občana Československa bylo optimální vynaložit 33,9 % ročních peněžních vydáních na potraviny. Vyznačte toto optimum na obrázku písmenem E (jako equilibrium čili rovnováha).

Liberalizace cen a zahraničního obchodu, doprovázená devalvací československé koruny, vedla v roce 1991 ke zvýšení cen. Statistici vykázali pro rok 1991 nejvyšší míru inflace za celou dobu existence České republiky, průměrná roční míra inflace dosáhla v tomto roce 56,6 %, viz ČSU

(2021b). Růst cen ale nebyl rovnoměrný, což se odrazilo i v odlišném vývoji cenových indexů ve výrobní sféře, jak naznačuje tabulka 2.

Tabulka 2 Cenové indexy ve výrobní sféře (ICP výrobců) v %

	1989	1990	1991	1992	1993
Zemědělství	174,1	184,4	179,8	193,6	209,9
Průmysl	132,0	137,7	234,6	257,8	291,6

Zdroj: Statistická ročenka České Republiky. 1. vydání. Praha: Scientia, 1989. ISBN 978-80-250-2033-3.

Úkoly – druhá část

5. ***Odlišnost vývoje cen v zemědělství a v průmyslu v roce 1991.*** Porovnáme odlišnost ve vývoji cen v zemědělství a v průmyslu. Použijte tabulku 2 a vypočítejte, o kolik procent se změnily ceny z pohledu výrobců v zemědělství a v průmyslu.
6. ***Čistá roční peněžní vydání na osobu v reálném vyjádření.*** Víme, že průměrná roční míra inflace dosáhla v roce 1991 výše 56,6 %. Použijte toto číslo a vypočtěte čistá roční peněžní vydání na osobu, výdaje na potraviny a výdaje na průmyslové zboží v reálném vyjádření. Tyto údaje doplňte do tabulky 1.
7. ***Rozpočtové omezení pro rok 1991.*** Předpokládejme, že ziskové marže jsou konstantní a že spotřebitelské ceny kopírují vývoj cen výrobců. Využijte informace o vývoji cen výrobců, který jste vypočetli v předcházejícím úkolu a napište rovnici rozpočtového omezení pro rok 1991. Vyznačte do obrázku průběh rozpočtového omezení B´L´ pro rok 1991. Porovnejte jeho průběh s původním rozpočtovým omezením BL z roku 1990.
8. ***Celkový užitek průměrného občana Československa.*** Vyznačte na rozpočtové omezení B´L´ spotřební koš E´, který průměrný občan Československa nakupoval v roce 1991. Porovnejme situaci v letech 1990 a 1991 z hlediska celkového užitku (či blahobytu). Plyne z indiferenční analýzy, že se blahobyt (užitek) průměrného občana Československa mezi roky 1990 a 1991 zvýšil, zůstal stejný nebo poklesl?